

Станаўленне і развіццё бібліятэк Беларусі ў перыяд Рэчы Паспалітай (1569 – канец XVIII ст.)

Пачатак новай старонцы ў гісторыі Беларусі пачаўся 1569 г. У гэтым годзе з палітычнай карты Еўропы знікла самастойная, незалежная сярэднявечная дзяржава – Вялікае княства Літоўскае і з’явілася новае буйное і магутнае дзяржаўнае аб’яднанне – Рэч Паспалітая. Рэч Паспалітая ўтварылася ў выніку Люблінскай уніі, якая аб’яднала Польскае каралеўства і Вялікае княства Літоўскае ў адну дзяржаву – канстытуцыйную саслоўную манархію на чале з выбарным каралём, агульным органам заканадаўчай улады – сеймам, адзінай знешняй палітыкай і грашовай адзінкай.

Пасля Люблінскай уніі на беларускія землі пачалося актыўнае пранікненне польскіх парадакаў і правілаў, мовы, культуры, каталіцкага веравызнання. У выніку ў 1696 г. польская мова была аб’яўлена дзяржаўнай мовай Рэчы Паспалітай, шляхта ў большасці сваёй перайшла ў каталіцызм і апалачылася.

Польскія ўлады пачалі фарміраванне «адзінства, непадзельнага народа» Рэчы Паспалітай. Аднак да таго часу на тэрыторыі Беларусі складалася вельмі няпростая рэлігійная становішча, якое стварала шэраг перашкод на шляху да «адзінсці» Рэчы Паспалітай. Галоўная супярэчнасць заключалася ў розным веравызнанні жыхароў Польшчы і ВКЛ: у Польшчы дамінаваў каталіцызм, у ВКЛ большасць насельніцтва прытрымлівалася праваслаўя (Беларусь, Украіна) і пратэстантызму (Літва).

У пачатку XVI ст. у Еўропе на глебе барацьбы паміж свецкай і духоўнай уладай узнікла Рэфармацыя – грамадска-палітычны і рэлігійны рух, накіраваны супраць каталіцкай царквы як ідэйнай асновы феадалізму. Развіццё Рэфармацыі прывяло да ўзнікнення пратэстантызму. Рэфармацыйны рух закрануў і праваслаўную царкву праз ерасі.

Супрацьстаяць ідэям Рэфармацыі і праваслаўнай царквы, садзейнічаць распаўсюджванню каталіцызму былі закліканы каталіцкія манаскія ордэны. Найбольш агрэсіўным сярод іх быў ордэн езуітаў.

Праваслаўная царква значна аслабла. Да сярэдзіны XVI ст. яе практычна падпарадкавалі польскія каралі, якія прывялі да перадавання правы на кіраванне царквой. У 1768 г. пад націскам замежных краін, у тым ліку Расіі, сейм Рэчы Паспалітай згадзіўся ўраўнаваць у правах дысідэнтаў (пратэстантаў і праваслаўных) з каталікамі.

Своеасаблівым кампрамісам у барацьбе паміж каталіцкай царквой і праваслаўнай сталі рашэнні Брэсцкай уніі 1596 г. аб стварэнні *уніяцкай (саюзнай) грэка-каталіцкай царквы*, якая падпарадкавалася Пале Рымскаму, прызнавала асноўныя дагматы каталіцкай царквы пры захаванні праваслаўных абрадаў.

Рэформы па ўмацаванні царквы і ўзвышэнні яе культурнага ўзроўню, у тым ліку стварэнне ордэна ба-

зыльян, прывялі да росту паслядоўнікаў царкоўнай уніі. З 1630-х гг. на бок уніі пачала схіляцца шляхта ВКЛ. Аднак большасць паствы уніяцкай царквы складала сялянства. Да канца XVIII ст. гэта была самая шматлікая рэлігійная канфесія на Беларусі. Па звестках даследчыкаў, 39% тых, хто пражываў на землях ВКЛ, лічылі сябе уніятамі [7, с. 246–248]. Па іншых звестках, уніятамі былі ад $\frac{2}{3}$ да $\frac{3}{4}$ беларусаў, а ў сельскай мясцовасці – да 80% [6].

Стварэнне грэка-каталіцкай царквы стрымала распаўсюджванне каталіцызму і пратэстантызму на беларускіх землях, але і моцна паслабіла праваслаўную царкву.

Працягвалі сваю работу каталіцы і праваслаўныя братствы, створаныя ў XV–XVI стст. Яны ператварыліся ў арганізацыі па абароне інтарэсаў сваіх канфесій. Са стварэннем уніяцкай грэка-каталіцкай царквы атрымалі развіццё уніяцкія брацтвы, многія з якіх былі створаны на базе праваслаўных брацтваў, якія існавалі раней.

Рэлігійная барацьба ў розных формах ішла на беларускіх землях на працягу ўсяго часу існавання Рэчы Паспалітай. Супрацьстаянне паміж двюма вядучымі рэлігійнымі канфесіямі – каталіцызмам і праваслаўем – адлюстроўвалася на ўсіх сферах духоўнага жыцця. Навука, культура, адукацыя, літаратура, кнігадрукаванне, бібліятэчная справа сталі арэнай жорсткага ідэйнага супрацьстаяння.

Вывізначальнымі фактарамі, якія аказалі рашаючы ўплыў на развіццё навуковай думкі на беларускіх землях у перыяд Рэчы Паспалітай, выступілі агульнаеўрапейскія тэндэнцыі грамадскага развіцця. У XVII–XVIII стст. атрымалі далейшае развіццё навуковыя падыходы, асновы якіх былі закладзены ў палярэдні перыяд.

Да канца XVIII ст. ролю афіцыйнай філасофіі на беларускіх землях, як і ва ўсёй Рэчы Паспалітай, іграла схоластыка.

Актуальнымі тэмамі дыскусій гісторыкаў канца XVI – першых дзесяцігоддзяў XVII ст. былі пытанні царкоўна-рэлігійнай гісторыі. З 1741 г. гісторыя як самастойны прадмет была ўключана ў вучэбную праграму езуіцкіх школ.

Далейшае развіццё ў перыяд Рэчы Паспалітай атрымала матэматыка. У 1699 г. І. Каліевіч выдаў у Амстэрдаме першы друкаваны падручнік па арыфметыцы на рускай мове. У XVI–XVIII стст. фізіка як вучэбны прадмет не вылучалася з натуральнай філасофіі. У другой палове XVIII ст. быў апублікаваны першы падручнік па фізіцы. Сталі глыбей і астранамічныя даследаванні. Кругагляд насельніцтва пашыралі таксама веды ў галіне геаграфіі, апісанні розных замежных падарожжаў. Шырокую вядомасць у XVII–XVIII стст.

набыла кніга-дзёнік «Паломніцтва ў Святую зямлю» М. К. Радзівіла (Сіроткі).

Развіццё біялогіі значна актывізавалася з адкрыццём у 1602 г. кафедры батанікі ў Кракаўскім універсітэце. Больш грунтоўна вывучаюцца пытанні хіміі.

Навуковыя погляды ў галіне медыцыны развіваліся на аснове еўрапейскіх ведаў і сістэматызацыі вопыту назіранняў урачоў-практыкаў.

Істотным штуршком у развіцці медыцыны стала адкрыццё ў 1775 г. Гродзенскай медыцынскай акадэміі [23].

Распаўсюджванне асветы і адукацыі ў гэты перыяд непасрэдна звязана з развіццём сістэмы навучальных устаноў – на беларускіх землях атрымліваюць шырокае распаўсюджванне школы і калегіумы розных рэлігійных суполак – каталіцкіх, праваслаўных, пратэстанцкіх.

У канцы XVI – першай палове XVII ст. на Беларусі адкрываюцца брацкія праваслаўныя школы, якія садзейнічалі павелічэнню колькасці пісьменных гараджан, у асноўным мяшчан, беларускай шляхты і духавенства.

Распаўсюджванне рэфармацыйнага руху суправаджалася стварэннем пратэстанцкіх школ, якія адкрываліся амаль у кожнай абшчыне.

Супрацьстаяць ідэям Рэфармацыі быў закліканы ордэн езуітаў, які фактычна манопалізаваў каталіцкую адукацыю на Беларусі. Першая школа ордэна адкрылася ў Вільні ў 1570 г. Да сярэдзіны XVII ст. каталіцкаму асяроддзю ўдалося разграміць пратэстантызм і закрыць большасць пратэстанцкіх школ [22]. З 1720-х гг. у Рэчы Паспалітай пачалі адкрывацца школы ордэна піяраў.

Пасля заключэння Брэсцкай уніі 1596 г. уніяцкая грэка-каталіцкая царква пачала стварэнне сваіх школ. Найбольшае распаўсюджванне атрымалі навуковыя ўстановы уніяцкага ордэна базільянаў.

У XVIII ст. на беларускіх землях пачынае распаўсюджвацца свецкая адукацыя. Гэтаму спрыяла школьная рэформа, якая была праведзена ў Рэчы Паспалітай у 40-х гг. XVIII ст. Яна пахіснула манополію езуітаў у галіне адукацыі. У школах была ўведзена бясплатная адукацыя дзяцей розных слаёў насельніцтва, скарачаны аб'ём вывучэння гісторыі рэлігіі і багаслоўя.

У 1773 г. сеймам была створана Адукацыйная камісія. З моманту яе заснавання каталіцкая царква страціла ўсе правы на навучанне і выхаванне моладзі. У яе падпарадкаванне перайшлі таксама і базільянскія (уніяцкія) школы. Дзякуючы намаганням гэтай камісіі, удалося істотна ўдасканаліць сістэму народнай адукацыі, палепшыць кіраванне ёю [1].

У канцы XVIII ст. на беларускіх землях пачынаюць стварацца спецыялізаваныя навучальныя ўстановы. Так, у 1775 г. літоўскі магнат і мецэнат А. Тызенгаўз адкрыў у Гродне медыцынскую школу (акадэмію), якая лічыцца першай спецыяльнай навучальнай установай на Беларусі.

Цэнтрам адукацыі і асветы для беларусаў у перыяд Рэчы Паспалітай стаў Віленскі універсітэт – першая вышэйшая навучальная ўстанова на тэрыторыі Беларусі і Літвы.

Вялікую ролю ў распаўсюджванні адукацыі на Беларусі адыграла Кіева-Магілянская акадэмія, заснаваная ў 1631 г. Яна стала цэнтрам праваслаўнай асветы не толькі для Украіны, але і для Беларусі. Сярод навучэнцаў і выкладчыкаў былі вядомыя на Беларусі царкоўныя і грамадскія дзеячы, у тым ліку С. Полацкі [25].

Разам з пранікненнем на беларускія землі каталіцызму, польскага права, адукацыі, культурных традыцый і звычайна пачалося актыўнае вывясненне з дэлавога і штодзённага ладу беларускай мовы, замена яе польскай. У жніўні 1699 г. Пастановай усеагульнай канфедэрацыі саслоўяў Рэчы Паспалітай выкарыстанне беларускай мовы як афіцыйнай дзяржаўнай забаранялася, а замест яе ўводзілася польская мова.

Апошняя друкаваная кніга на старабеларускай мове «Збор выпадкаў кароткі» выйшла ў Супраслі ў 1722 г. Новая беларуская літаратурная мова ўзнікла пасля доўгага пералынку ўжо поўнасцю на народнай аснове ў школьных інтэрмедых у другой палове XVIII ст. [24]. Сітуацыя, якая склалася, аказала істотны ўплыў на развіццё не толькі беларускай мовы і літаратуры, але і адукацыі, кнігадрукавання і бібліятэчнай справы.

Пасля заключэння Люблінскай уніі і аб'яднання Польскага караляўства і ВКЛ у адзіную дзяржаву – Рэч Паспалітую – на тэрыторыі Беларусі пачала набіраць сілу паланізацыя, польска-каталіцкая культура атрымала перавагу перад візантыйскай.

У XVII–XVIII стст. на Беларусі высокага ўзроўню развіцця дасягнулі музыка, тэатральнае і выяўленчае мастацтва, архітэктура.

Палітычнай і культурнай сталіцай Беларусі таго часу быў Нясвіж. Галоўнай яго архітэктурна-будаўнічай дамінантай стаў замак, заснаваны ў 1583 г. на месцы створанага раней драўлянага.

У рэчышчы агульнапалітычных, рэлігійных і культурных традыцый таго часу развівалася і беларуская літаратура. У другой палове XVII – XVIII ст. ажыццяўляўся складаны працэс яе пераходу ад сярэдневяковых ідэй і мастацкіх форм да ідэй і форм новага часу. На змену адным жанрам прыходзілі іншыя, літаратура паступова станавілася ўсё больш свецкай і дэмакратычнай. За рэдкім выключэннем беларуская літаратура таго часу была рукапіснай і ананімнай.

Працягваючы традыцыі, закладзеныя ў старажытнасці, развіваецца *леталісанне*. Яркімі прыкладамі леталісання той эпохі з'яўляюцца «Вялікая хроніка», «Хроніка польская, літоўская, жамойцкая і ўсяе Русі», «Хроніка літоўская і жамойцкая». У XVIII ст. на змену агульнадзяржаўным хронікам прыйшлі новыя жанры – мясцовыя леталісы і хранографы. Найбольш выдатнымі творамі мясцовага леталісання Беларусі XVII–XVIII стст. з'яўляюцца «Баркулабаўская хроніка», Магілёўская хроніка і Віцебскі леталіс, якія часам напамінаюць гістарычную аповесць – дзёнік горада.

Шматлікія звесткі пра гісторыю развіцця беларускіх зямель знайшлі таксама адлюстраванне ва ўкраінскіх, наўгародскіх, пскоўскіх і цярскіх леталісах.

У другой палове XVI ст. на змену леталісанню прыйшлі *творы гістарычнай прозы ў выглядзе аглядаў, хранографу, мемуараў, дыярыўшаў, сінопсісаў, дзёнікаў*.

Асноўным зместам *публіцыстыкі* таго часу стала палеміка вакол царкоўнай уніі. Публіцыстыка насіла характар ідэалагічнай барацьбы, таму нямала твораў выходзіла ананімна або пад псеўданімамі.

Прыхільнікам пратэстантызму выступаў Сымон Будны (1530–1593) – філосаф-гуманіст, тэолаг, рэлігійны рэфарматар, гісторык, педагог, філолаг, кнігавыдавец і паэт. Яго рэлігійна-філосафскія погляды былі настолькі наватарскія, што не мелі прэцэдэнту нават у еўрапейскай думцы. Ім зроблена спроба рэвізіі артадаксальнага вучэння пра Бога. С. Будны выступаў супраць незямнога свету і замагільнага жыцця [17].

Значным прадстаўніком беларускай літаратуры той эпохі з'яўляецца пісьменнік-палеміст, палітычны і царкоўны дзеяч Мялеціц Смятыцкі (1572–1633) – аўтар знакамітай «Граматыкі».

Найбольш выдатны прадстаўнік беларускай арагарскай прозы – Леў Сапега (1557–1633) – дзяржаўны дзеяч, канцлер ВКЛ у 1589–1623 гг.

Новай з'явай у беларускай літаратуры стала *палітычная крытыка*, яркімі прыкладамі якой з'яўляюцца ананімныя «Прамова Мялеціцкі» і «Ліст да Абуховіча».

Да беларускай прозы перыяду барока адносяцца таксама *арыгінальныя прамовы на рэлігійныя тэмы*. Яны парадзілі новыя жанры афіцыйнай літаратуры – сеймавыя прамовы, царкоўныя казанні, дзелавыя пасланні.

Узорамі *парадыйна-сатырычнай прозы* з'яўляюцца «Казанне рускае», «Грамата, напісаная да святога Пятра», «Прамова русіна», «Прамова русіна пра нараджэнне Хрыста» [18, с. 105–106].

У XVII–XVIII стст. на беларускіх землях атрымала далейшае развіццё *пазія*, якая зарадзілася ў пачатку XVI ст. Яна характарызуецца ідэйна-тэматычнай і жанравай разнастайнасцю. Папулярнасцю карысталіся эпіграмы, існавалі таксама дэкламацыі, элегіі, сатырычныя і духоўныя вершы, грамадская і любоўная лірыка. Паэты таго часу пісалі як на стараславянскай і старабеларускай, так і на польскай і лацінскай мовах.

Значны ўклад у развіццё *рэлігійна-панегірычнай пазіі* ўнеслі С. Полацкі і А. Балабоцкі, якія з'яўляюцца найбольш яркімі прадстаўнікамі высокага стылю барока ў беларускай пазіі.

Сімяон Полацкі (1629–1680) – выдатны вучоны, філосаф-асветнік, пісьменнік і педагог – пісаў вершы, прамовы, навуковыя трактаты. Ён распрацаваў новы для беларускай літаратуры публіцыстычны жанр дэкламацыі. Найбольш раннім яго ўзорам з'яўляюцца «Метры...». За 16 гадоў, што ён жыў у Маскве, С. Полацкі напісаў вялікую колькасць вершаў, якія аб'яднаў у два зборнікі – «Вертаград мнагацветны» і «Рыфмалагіён» [18, с. 98–102].

Андрэй (Ян) Балабоцкі – арыгінальны ўсходнеславянскі паэт і мысліцель другой паловы XVII – пачатку XVIII ст. Выхадзец з Беларусі, адзін з найбольш адукаваных людзей свайго часу, ён сыграў важную ролю ў развіцці рускай і беларускай культуры [18, с. 103–104].

У параўнанні з рэлігійна-панегірычнай пазіяй больш свецкі і дэмакратычны характар мела навуковая *грамадска-філосафская лірыка*. Значнай з'явай у літаратурным жыцці Беларусі XVIII ст. стала выданне першай вершаванай энцыклапедыі «Выходнікі рэчаў» (1608) Я. Пратасовіча.

Поўнаасцю да новай традыцыі належыць *беларуская песенна-інтымная лірыка*, свецкая па змесце і народная, размоўная па мове.

У параўнанні з песенна-інтымнай лірыкай *беларуская гуманістычна-сатырычная пазія* аказалася найбольш плённай і перспектыўнай для далейшага развіцця новай беларускай пазіі. У эпоху Асветніцтва з'явіліся бурлескна-травесцічныя творы, а ў XIX ст. – паэмы «Энеіда навыварат» і «Тарас на Парнасе».

Нягледзячы на распаўсюджванне кнігадрукавання на тэрыторыі Беларусі, не толькі да канца XVIII ст., але і ў XIX і нават XX стст. працягвалася стварэнне *рукапісных кніг*, асноўнае месца сярод якіх займалі кнігі рэлігійнай тэматыкі. Буйнымі цэнтрамі

вытворчасці кніг, што займаліся перапісваннем і друкаваннем кніг на Беларусі, былі Жыровіцкі, Супрасльскі і Куцеінскія (мужчынскі і жаночы) манастыры.

Выдатным помнікам кніжнай культуры Беларусі канца XVI ст. з'яўляецца *Слуцкае Евангелле*, якое было створана ў 1581 г. у Слуцку князем Юрыем Алелькавічам.

Працягнулася традыцыя стварэння памяннікоў. У першай палове XVIII ст. базільяне стварылі *новы тып сінодзіка* – зборнік жыццяпісаў. У XVIII–XIX стст. базільяне складалі таксама каталогі нябожчыкаў з біяграфіямі.

Захаванне традыцый кнігапісання на беларускіх землях не толькі ў XVIII, але і ў XIX і нават XX стст. звязана ў першую чаргу са стварэннем *рукапісных кніг* стараверамі і татарамі.

У перыяд Рэчы Паспалітай захавалася таксама традыцыя перапісвання *свецкіх кніг*. Мова гэтых кніг – амаль заўсёды лацінская.

Пачынаючы з моманту ўзнікнення першых друкараў на беларускіх землях развіваецца *кнігадрукаванне* як кірылічным, так і лацінскім шрыфтам. У той час друкарні былі амаль ва ўсіх буйных беларускіх гарадах.

У час Рэчы Паспалітай працягваецца *кірылічнае кнігадрукаванне*, выдаюцца кнігі на беларускай мове (лічыцца, што была толькі адна ў XVIII ст., а ў XVII усяго некалькі ў іўі).

У 1570-я гг. выдавецкай дзейнасцю займаўся Васіль Цяпінскі (1530-я – 1599 ці 1600). Да цяперашняга часу вядома толькі адно яго выданне – «Евангелле», надрукаванае ў два слупкі на царкоўнаславянскай і беларускай мовах.

Важнейшым кірункам у беларускім кірылічным кнігадрукаванні з канца XVI ст. становіцца *брацкае праваслаўнае кнігадрукаванне*, якое мела вялікае значэнне для развіцця беларускай мовы, пісьменнасці, культуры і асветы. Пытанні арганізацыі брацкага кнігадрукавання неаднаразова абмяркоўваліся на саборах праваслаўнай царквы ў 1590, 1591, 1594 гг., у выніку чаго было прынята рашэнне аб маналізацыі беларускага і ўкраінскага кнігадрукавання ў Віленскай і Львоўскай брацкіх друкарнях. Пік дзейнасці брацкага праваслаўнага кнігадрукавання прыходзіцца на канец XVI – сярэдзіну XVII ст. Па сваёй культурнай, грамадска-палітычнай і ідэалагічнай накіраванасці, уплыву ў «паспалітым» асяроддзі брацкае кнігадрукаванне сыграла вядучую ролю ва ўсім беларускім і ўкраінскім кнігадрукаванні XVI – першай паловы XVII ст. [26, с. 346].

Пасля заключэння Брэсцкай уніі 1596 г. на беларускіх землях атрымлівае развіццё *уніяцкае кнігадрукаванне*. Яго цэнтрам у XVII ст. была друкарня, заснаваная ордэнам у 1624 г. пры Віленскім Троіцкім манастыры [16]. У 1692 г. цэнтрам уніяцкага кнігадрукавання стаў Супрасль, дзе ў пачатку 1690-х гг. пры Супрасльскім Дабравешчанскім манастыры была створана новая друкарня. Супрасльская друкарня атрымала манопольнае права на выданне асобных відаў літургічнай уніяцкай літаратуры. Тут выдаюцца кнігі на польскай і лацінскай мовах, яны характарызуюцца новым свецкім зместам і зменай знешняга выгляду [4, 5].

З другой паловы XVII ст. у беларускім кнігадрукаванні *выданне кніг* ажыццяўлялася пераважна на польскай, лацінскай і іншых мовах. Яны выдаваліся галоўным чынам каталіцкімі і пратэстанцкімі друкарнямі, якія размяшчаліся ў Вільні, Бяльнічах, Слуцку,

Пінску, Нясвіжы, Магілёве, Гродне, Слоніме, Полацку і іншых гарадах.

Цэнтрамі *рэфармацыйнага кнігадрукавання* на Беларусі ў XVI–XVIII стст. з’яўляліся Ашмянская, Брэсцкая, Нясвіжская, Лоская і Любчанская друкарні. Ідэйным натхніцелем і кіраўніком рэфармацыйнага кнігадрукавання на Беларусі з’яўляўся С. Будны. Рэфармацыйнае кнігадрукаванне садзейнічала пашырэнню жанравай тэматыкі выданняў, працэсу далучэння грамадства да заходнеўрапейскай культуры [9].

Значны ўклад у развіццё лацінскага кнігадрукавання ўнесла Гродзенская каралеўская друкарня – адно з найбольш буйных выдавецтваў ВКЛ у канцы XVIII ст.

Беларускае кнігадрукаванне ў канцы XVI ст., працягваючы традыцыі, заложаныя Ф. Скарынам і першымі беларускімі кнігадрукарамі, захоўвала становішча, што лідзірвала сярод усходнеславянскіх народаў. Пасля 1596 г. атрымлівае развіццё уніяцкае, каталіцкае і пратэстанцкае кнігадрукаванне, якое захоплівае галоўныя пазіцыі ў вытворчасці кніг на беларускіх землях. Паводле Н.Ю. Бярозкінай, усяго на тэрыторыі Беларусі ў XVIII ст. было надрукавана 352 кнігі: 191 кніга на польскай мове, 69 на лацінскай і 65 на стараславянскай [2, с. 75].

Жыццё і творчасць многіх вядомых людзей таго часу сведчаць аб складанай рэлігійнай і палітычнай сітуацыі на Беларусі ў XVII–XVIII стст. Ідэйнае і палітычнае супрацьстаянне адлюстравалася на лёсах як прадстаўнікоў знатных родаў, так і тысяч простых жыхароў беларускіх сёл і гарадоў, на ўсіх сферах дзейнасці, у тым ліку і бібліятэчнай справе. Як і ў папярэднія перыяды, вядучую ролю ў бібліятэчнай справе Беларусі ў час Рэчы Паспалітай ігралі *манастырскія царкоўныя бібліятэкі*.

У канцы XVI ст. у гісторыі *бібліятэк праваслаўных царкваў і манастыроў* настаў цяжкі перыяд. Узмацненне пазіцыі каталіцкай царквы і яе ордэнаў, распаўсюджанне пратэстантызму і аслабленне праваслаўнай царквы прывялі да скарачэння колькасці праваслаўных манастыроў, а разам з імі і іх бібліятэк. Пасля Брэсцкай уніі 1596 г. праваслаўныя манастыры, што функцыянавалі на тэрыторыі Беларусі, далучыліся да уніяцкага ордэна базільяна. Гэта прывяло да спусташэння сабраных у іх калекцый праваслаўных кніг, гібелі многіх каштоўных выданняў.

Пасля захопу польскай арміяй Полацка ў жніўні 1579 г. найбольш старажытная і багатая сваімі калекцыямі бібліятэка на тэрыторыі Беларусі – бібліятэка Полацкага Сафійскага сабора была разрабавана, а ўцалелыя кнігі вывезены з Беларусі.

Нягледзячы на значныя страты, у Беларусі працягвалі дзейнічаць праваслаўныя прыходы, царквы і бібліятэкі пры іх. Абавязковы набор богаслужэбных і чэцых кніг у праваслаўнай царкве вызначаў статут або тыпікон. У царкоўных бібліятэках захоўваліся таксама кнігі свецкага зместу. У XVIII ст. царкоўны кнігазбор у сярэднім налічваў 10–30 друкаваных і рукапісных кніг. У бедных храмах замест неабходнага набору было толькі па 1–2 кнігі [15].

У адрозненне ад праваслаўных бібліятэк у гэты перыяд актыўнае развіццё атрымалі бібліятэкі каталіцкіх, уніяцкіх і пратэстанцкіх сабораў і манастыроў.

Значную ролю ў развіцці *бібліятэк каталіцкіх і уніяцкіх сабораў і манастыроў* адыграў Трыдзёнцкі царкоўны сабор, які звярнуў асабліваю ўвагу на дзейнасць манастырскіх бібліятэк. Фактычна ў яго рашэннях упершыню былі выкладзены арганізацыйныя асновы і правілы работы бібліятэк. У абавязкі бібліятэкара ўваходзіла

вядзенне каталога, захоўванне і трыманне ў парадку кніг, іх расстаноўка, выяўленне даўжэнкаў і г.д. Кнігі ў той час былі вялікай каштоўнасцю, таму за крадзеж прадугледжвалася жорсткае пакаранне, аж да выгнання з манастыра і краіны. Карыстацца фондамі бібліятэк дазвалялася толькі членам дадзенага манастыра, а выдаваць кнігі чужым людзям і выносіць з манастыра забаранялася.

У адпаведнасці з рашэннямі сабора ў 1559 г. упершыню быў састаўлены «Індэкс забароненых кніг» – афіцыйны пералік кніг, чытаць якія забаранялася пад пагрозай адлучэння ад каталіцкай царквы. Ён неаднаразова перавыдаваўся ў Ватыкане і папаўняўся новымі назвамі.

Рашэнні Трыдзёнцкага сабора маюць вялікае значэнне для бібліятэчнай справы, таму што яны фактычна зафіксавалі значную ролю бібліятэк у развіцці грамадства – царква прызнала ў бібліятэках установы, якія маюць вялікае ўздзеянне на свядомасць грамадзян, і пачала кантраляваць іх дзейнасць.

Фонды бібліятэк большасці каталіцкіх манастыроў былі малаколькасныя і фарміраваліся ў адпаведнасці з «Індэксам забароненых кніг», што стрымлівала іх развіццё як у колькасным, так і змястоўным плане.

У канцы XVI – XVII ст. склалася сістэма *бібліятэк уніяцкага ордэна базільяна*, асновай якой часцей за ўсё былі бібліятэкі праваслаўных манастыроў. Іх дзейнасць рэгламентавалася статутам, састаўленым у 1617 г. мітрапалітам І. Руцкім. Пасада бібліятэкара давяралася спецыяльнаму манаху, які адказваў за захаванасць фондаў. Адзін з пунктаў статута патрабаваў ад бібліятэкара, каб ён набываў кнігі, якіх яшчэ не хапае у кніжным зборы. У манастырскіх бібліятэцы абавязкова вёўся каталог з абазначэннем месца кнігі на паліцы.

Бібліятэка Супрасльскага Дабравешчанскага манастыра славілася сваім кніжным багаццем. Тут захоўваліся выдатныя помнікі кніжнай культуры, а таксама вялікая колькасць рукапісаў. Акрамя асноўнай у манастыры таксама былі келейныя бібліятэкі ў асобных манахах [3, 13]. Яшчэ адным яркім, але малавывучаным штрыхом у гісторыі развіцця бібліятэк Беларусі таго перыяду з’яўляецца гісторыя бібліятэкі Жыровіцкага Успенскага манастыра – адной з буйнейшых манастырскіх бібліятэк Рэчы Паспалітай. Актыўнае развіццё бібліятэкі і папаўненне яе фонду пачалося з 1660-х гг. і працягвалася да канца XVIII ст. Росту кніжнага фонду садзейнічала павелічэнне багацця манастыра, наяўнасць пры бібліятэцы скрыпторыя. Бібліятэка складалася з галоўнага збору, які дзяліўся на 17 тэматычных раздзелаў, і сховішча пры саборы, дзе знаходзіліся асабліва каштоўныя кнігі.

На працягу стагоддзяў фарміраваліся таксама фонды бібліятэкі Лаўрышаўскага манастыра – аднаго з найбольш старажытных беларускіх манастыроў. Пра яго часцей за ўсё ўзгадваюць у сувязі з добра захаваным пергаментным Евангеллем, якое завецца Лаўрышаўскім.

Звесткі пра *бібліятэкі пратэстанцкіх царкваў* на тэрыторыі Беларусі сустракаюцца вельмі рэдка. Вядома, што дзейнасць бібліятэкі кальвінісцкай царквы неаднаразова разглядалася Сінодам у Вільні. Як і іх праціўнікі – католікі і праваслаўныя – кальвіністы рэўнасна сачылі за саставам фондаў сваіх бібліятэк. Сінодам таксама шматразова прымаў рашэнні аб каталагізацыі бібліятэк пры царквах [10].

Супрацьстаянне паміж рэлігійнымі канфесіямі мела не толькі характар філасофска-схаластычных

спрэчак і дыскусій на пасяджэннях сеймаў і сеймікаў і ведамасных інструкцый, накіраваных на захаванне ідэйнай чысціні фондаў бібліятэк, але і прымала жорсткія формы, як у сярэднявекі. Так, у 1581 г. у Вільні езуіты арганізавалі публічнае спаленне «забароненых» кніг, канфіскаваных з кнігарняў і бібліятэк [19, с. 16–17]. На жаль, падобныя сродкі ў супрацьборстве ідэй неаднаразова паўтараліся, у выніку чаго кніжным фондам бібліятэк былі нанесены незаменныя страты.

Нараўне з манастырскімі атрымалі далейшае развіццё бібліятэкі навучальных устаноў – школ, ліцэяў і калегіумаў, створаных рознымі канфесіямі. Іх фонды фарміраваліся, у першую чаргу, выданнямі сваіх друкарняў і кнігамі, якія адпавядалі ідэйнай накіраванасці навучальнай установы. Буйнейшай бібліятэкай навучальнай установы на тэрыторыі сучаснай Беларусі з’яўлялася бібліятэка Полацкага езуіцкага калегіума [15].

Самай жа вялікай і ўплывовай грамадскай бібліятэкай на тэрыторыі ВКЛ у час Рэчы Паспалітай з’яўлялася бібліятэка Віленскага ўніверсітэта. Яна была створана ў 1570 годзе – раней, чым сам ўніверсітэт. Бібліятэка валодала багатым фондам кніг і рукапісаў. Большасць з іх, як і ва ўсіх бібліятэках таго часу, састаўляла тэалагічная літаратура, аднак было шмат выданняў і па філасофіі, медыцыне, правазнаўстве, матэматыцы, астраноміі, прыродазнаўчых навук. У фондзе бібліятэкі меліся і забароненыя езуітамі кнігі. Большасць літаратуры была на лацінскай мове.

Бібліятэка адрознівалася добрай арганізацыйнай работай. Яе фонды былі каталагізаваныя, а ўсе кнігі размеркаваны па 18 аддзелах. Бібліятэкай карысталіся не толькі прафесары і студэнты ўніверсітэта, але і іншыя асобы. Пасля забароны ў 1773 г. дзейнасці ў Рэчы Паспалітай ордэна езуітаў і рэарганізацыі ўніверсітэта ў бібліятэцы з’явілася больш кніг і вучэбных дапаможнікаў па прыродазнаўчых і гуманітарных навук, медыцыне. Важнай крыніцай папаўнення фонду быў абавязковы экзэмпляр, які згодна з пастановай сейма 1780 г. павінны былі перадаваць бібліятэцы ўсе друкарні ВКЛ [11, с. 96]. Віленскі ўніверсітэт і яго бібліятэка адыгралі значную ролю ў развіцці асветы, навукі і культуры беларускага народа.

У 1775 г. у Беларусі была створана першая спецыяльная бібліятэка – бібліятэка медыцынскай школы (акадэміі) у Гродне. Яна валодала багатай для таго часу калекцыяй прыродазнаўчай і медыцынскай літаратуры. Да 1781 г. у фондзе бібліятэкі налічвалася 3 тыс. экзэмпляраў [19, с. 21].

У перыяд Рэчы Паспалітай на Беларусі далейшае развіццё атрымалі прыватныя бібліятэкі, якія фарміраваліся багатымі адукаванымі людзьмі таго часу. Буйнейшымі сярод іх сталі бібліятэкі Радзівілаў у Нясвіжы, Храптовічаў у Шчорсах, Сапегаў у Дзярэчыне і Ружанах, Агінскіх у Рэтаве. Вядомы таксама асабістыя бібліятэкі Казіміра Храмінскага ў Свіслачы, Солтанаў у Дзятлаве, Патоцкіх у Росі і Залессі, Плятэраў у Даўгелішках, Мацея Стрыйкоўскага, Андрэя Дабжанскага, Зяновічаў і інш. [30].

Найбольш буйнай прыватнай кніжнай калекцыяй ў Рэчы Паспалітай была сфарміравана Радзівіламі ў сваім радавым замку ў Нясвіжы. Яна на працягу доўгага часу фактычна выконвала функцыі дзяржаўнай бібліятэкі на беларускіх землях. Кніжная калекцыя пачала фарміравацца Мікалаем Радзівілам Чорным (1515–1565) у другой палове XVI ст.

Другой па велічыні прыватнай калекцыяй на Беларусі пасля бібліятэкі Радзівілаў з’яўлялася бібліятэка Сапегаў, якая існавала ў XVI–XVIII стст. у Слоніме, Ружанах, Дзярэчыне і Кодані. Пачатак кніжнаму збору паклала ружанская бібліятэка канцлера вялікага літоўскага Льва Сапегі, якую павялічыў яго сын Казімір Леў. У ёй найбольш поўна была прадстаўлена літаратура па юрыспрудэнцыі, гісторыі, паззіі, мовазнаўстве, географіі і тэалогіі. Акрамя кніжных збораў у бібліятэцы размяшчаліся архіў старажытных актаў і калекцыя гравюр.

У другой палове XVIII ст. была створана бібліятэка беларускім магнатам Іахімам Храптовічам (1729–1812) у сваім радавым маёнтку ў Шчорсах. Аснову калекцыі складалі кнігі і рукапісы, набытыя ім у час падарожжа па Еўропе. Пасля смерці І. Храптовіча ў 1812 г. бібліятэку атрымалі ў спадчыну яго родныя, якія папаўнялі яе як старадрукаванымі, так і новымі выданнямі. Паводле звестак з розных крыніц, бібліятэка ў канцы XIX – пачатку XX ст. налічвала больш за 15 тыс. экзэмпляраў.

Заслугоўваюць увагі таксама кніжныя зборы вядомага беларускага роду Агінскіх. У сярэдзіне XVIII ст. вялікім гетманам літоўскім, кампазітарам і паэтам Міхалам Казімірам Агінскім (1730–1800) была заснавана прыватная бібліятэка ў маёнтку Няборава (недалёка ад Варшавы), якая потым была перавезена ў Слонім [8, 14, 21].

У XVI–XVIII стст. складалася некалькі вялікіх прыватных бібліятэк прадстаўнікоў духавенства [15]. Багатую бібліятэку сабраў архіепіскап беларускі Георгій Каніскі (1717–1795). Напрыканцы жыцця ў яго асабістай бібліятэцы налічвалася 1269 кніг і 241 экзэмпляр рукапісаў і дакументаў, сярод якіх былі лепшыя выданні еўрапейскіх аўтараў па багаслоўі, філасофіі, гісторыі, географіі, розныя даведнікі і слоўнікі [20].

Бібліятэкі былі ў магнацкіх рэзідэнцыях, дзе дзейнічалі пратэстанцкія царквы, – Біржах, Любчы, Кейданах, Слуцку і інш. Захаваліся звесткі пра асабістыя калекцыі апекуноў і свяшчэннікаў кальвінісцкіх царкваў [10].

Для вывучэння гісторыі Беларусі, яе культуры адным з найбольш важных напрамкаў з’яўляецца рэканструкцыя бібліятэк, якія былі створаны і дзейнічалі на тэрыторыі Беларусі, а таксама за яе межамі і захоўвалі яе культурную спадчыну. Узнаўленне каталогаў бібліятэк і іх віртуальная рэканструкцыя – адна з актуальных задач сучаснага беларускага кнігазнаўства, бібліяграфічнага і бібліятэказнаўства.

Такім чынам, у перыяд Рэчы Паспалітай (1569 – апошняя чвэрць XVIII ст.) на тэрыторыі Беларусі: – абвастрылася рэлігійнае супрацьстаянне паміж праваслаўнай царквой і каталіцкай, Рэфармацыйнай і Контррэфармацыйнай. Па рашэнні Брэсцкага сабора 1596 г. ствараецца уніяцкая (саюзная) грэка-каталіцкая царква;

– разам са школамі і калегіумаў розных рэлігійных канфесій атрымала развіццё свецкая адукацыя. У 1775 г. літоўскі магнат і мецэнат А. Тызенгаўз адкрыў у Гродне медыцынскую школу (акадэмію), якая стала першай навучальнай установай такога тыпу на Беларусі;

– цэнтрам адукацыі і асветы для беларусаў у перыяд Рэчы Паспалітай стаў Віленскі ўніверсітэт, заснаваны ў 1570 г. езуітамі як калегіум, – першая вышэйшая навучальная ўстанова на тэрыторыі Беларусі і Літвы;

– прадоўжылася стварэнне рукапісных кніг. Буйнымі цэнтрамі, якія займаліся перапісваннем кніг, былі Жыровіцкі, Супрасьльскі і Куцеінскія (мужчынскі і жаночы) манастыры;

– атрымала далейшае развіццё кнігадрукаванне. У сярэдзіне XVII ст. кірылічнае кнігадрукаванне прыходзіць у заняпад, а лацінскае займае манопольнае становішча. Найбольш значны ўклад у развіццё беларускага кнігадрукавання ў дадзены перыяд унеслі друкарні, што знаходзіліся ў сталіцы ВКЛ Вільні (Віленская друкарня Мамонічаў, Віленская друкарня праваслаўнага брацтва, Віленская базыльянская друкарня, Віленская акадэмічная друкарня), а таксама Гродзенская каралеўская друкарня, Куцеінская, Нясвіжская, Лоская, Любчанская, Супрасльская і іншыя друкарні;

– як і ў папярэднія перыяды, вядучую ролю ў бібліятэчнай справе Беларусі ў час Рэчы Паспалітай працягвалі адыгрываць манастырскія і царкоўныя бібліятэкі. Узмацненне пазіцыяў каталіцкай царквы і яе ордэнаў, распаўсюджванне пратэстантызму і аслабленне праваслаўнай царквы прывялі да скарачэння колькасці праваслаўных манастыроў і іх бібліятэк. Рашэнне Брэсцкага сабора 1596 г. аб стварэнні уніяцкай грэка-каталіцкай царквы вызначыла новы этап у развіцці бібліятэк рэлігійных канфесій. Значная частка праваслаўных царкваў, сабораў і манастыроў, а разам з імі і іх бібліятэк перайшла да уніяцкай царквы. Змяненне рэлігійнай арыентацыі прывяло да знішчэння і «перапрафілявання» шэрага школьных, царкоўных і манастырскіх бібліятэк, ліквідавання часткі іх фондаў;

– пасля захопу польскай арміяй Полацка ў жніўні 1579 г. найбольш старажытная і багатая сваімі калекцыямі бібліятэка на тэрыторыі Беларусі – бібліятэка Полацкага Сафійскага сабора – была разрабавана, уцалелыя кнігі з яе фондаў вывезены з Беларусі;

– буйнейшымі манастырскімі бібліятэкамі на Беларусі ў XVII–XVIII стст. з’яўляліся бібліятэкі Жыровіцкага і Супрасльскага манастыроў, што належалі уніяцкаму ордэну базыльян;

– разам з манастырскімі атрымалі далейшае развіццё бібліятэкі навучальных устаноў. Пры створаных рознымі канфесіямі школах, ліцэях і калегіумах развіваліся бібліятэкі, фонды якіх фарміраваліся ў першую чаргу выданнямі сваіх друкарняў і кнігамі, якія аддавалі ідэйнай накіраванасці навучальнай установы;

– у 1775 г. у Беларусі была створана першая спецыяльная бібліятэка – бібліятэка медыцынскай школы (акадэміі) у Гродне;

– самай буйной і ўплывовай бібліятэкай навучальнай установы на тэрыторыі Вялікага княства Літоўскага таго часу з’яўлялася бібліятэка Віленскага ўніверсітэта, заснаваная ў 1570 г. як бібліятэка езуіцкага калегіума;

– у перыяд Рэчы Паспалітай на Беларусі далейшае развіццё атрымалі прыватныя бібліятэкі. Буйнейшымі сярод іх з’яўляліся бібліятэка Радзівілаў у Нясвіжы, Храптовічаў у Шчорсах, Сапегаў у Дзярэчыне і Ружанах, Агінскіх у Рэтаве. Вядомы таксама асабістыя бібліятэкі Казіміра Храмінскага ў Свіслачы, Солтанаў у Дзятлаве, Патоцкіх у Росі і Залессі, Плятэраў у Даўгелішках, Мацея Стрыйкоўскага, Андрэя Дабжаньскага, Зяновічаў і інш.;

– у другой палове XVI ст. Радзівіламі ў Нясвіжскім замку была створана найбольш буйная ў Рэчы Паспалітай прыватная бібліятэка, якая фактычна выконвала функцыі дзяржаўнай бібліятэкі Вялікага княства Літоўскага на беларускіх землях. У 1770 г. у ёй налічвалася больш за 20 тыс. тамоў.

Важнейшыя даты і падзеі

- 1569 г. – прынята Люблінская унія, утворана Рэч Паспалітая.
- Другая палова XVI ст. – пачалі фарміравацца бібліятэкі Радзівілаў і Сапегаў.
- 1570-я гг. – выдавецкая дзейнасць В. Цяпінскага.
- 1570 г. – заснаваны Віленскі езуіцкі калегіум (у будучым Віленскі ўніверсітэт) – першая вышэйшая навучальная ўстанова на тэрыторыі Беларусі і Літвы.
- 1572–1633 гг. – жыў М. Смятрыцкі.
- 1579 г. – разрабавана і знішчана бібліятэка Полацкага Сафійскага сабора.
- 1581 г. – заснавана Слуцкае Евангелле.
- 1596 г. – прынята Брэсцкая унія, створана уніяцкая (грэка-каталіцкая) царква.
- 1624 г. – заснавана Віленская базыльянская друкарня.
- 1629–1680 гг. – жыў С. Полацкі.
- Пачатак 1690-х гг. – заснавана Супрасльская друкарня.
- 1696 г. – польская мова абвешчана дзяржаўнай мовай ВКЛ.
- 1740-я гг. – праведзена школьная рэформа, якая паклала пачатак свецкай адукацыі.
- Другая палова XVIII ст. – І. Храптоеіч пачаў фарміраваць бібліятэку ў Шчорсах.
- 1775 г. – адкрылася ў Гродне медыцынская школа (акадэмія) – першая спецыяльная навучальная ўстанова на Беларусі.

ЛІТАРАТУРА

1. Андрэева, Е. Г. Адукацыя на беларускіх землях Рэчы Паспалітай (1772–1795) / Е. Г. Андрэева, Л. М. Лым // Адукацыя і выхаванне. – 2002. – № 8. – С. 68–74.
2. Бярозкіна, Н. Ю. Гісторыя кнігадрукавання Беларусі (XVI – пачатак XX ст.): вучэбны дапаможнік для студэнтаў гістарычных і бібліятэчных спецыяльнасцей ВНУ / Н. Ю. Бярозкіна. – 2-е выд. – Мінск: Беларуская навука, 2000. – 199 с.
3. Гайдук, М. Супрасльскі Дабравешчанскі манастыр / М. Гайдук // Вялікае княства Літоўскае: энцыклапедыя: у 2 т. / рэдкалегія: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш. – Мінск, 2006. – Т. 2. – С. 644–645.
4. Галенчанка, Г. Кнігадрукаванне / Г. Галенчанка // Вялікае княства Літоўскае: энцыклапедыя: у 2 т. / рэдкалегія: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш. – Мінск, 2006. – Т. 2. – С. 112–114.
5. Галенчанка, Г. Супрасльская друкарня / Г. Галенчанка // Вялікае княства Літоўскае: энцыклапедыя: у 2 т. / рэдкалегія: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш. – Мінск, 2006. – Т. 2. – С. 643.
6. Галенчанка, Г. Царква / Г. Галенчанка і інш. // Вялікае княства Літоўскае: энцыклапедыя: у 2 т. / рэдкалегія: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш. – Мінск, 2005. – Т. 1. – С. 111–119.
7. Гісторыя Беларусі: падручнік для студэнтаў устаноў, забяспечваючых атрыманне вышэйшай адукацыі. У 2 ч. Ч. 1. Ад старажытных часоў – па люты 1917 г. / пад рэдакцыяй Я. К. Новіка і Г. С. Марцуля. – 3-е выд., дапрац. і дал. – Мінск: Вышэйшая школа, 2007. – 397, [1] с.: іл., карты. – Бібліяграфія ў канцы раздзелаў.
8. Грыцкевіч, А. Агінскі Міхал Казімір / А. Грыцкевіч // Вялікае княства Літоўскае: энцыклапедыя: у 2 т. / рэдкалегія: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш. – Мінск, 2005. – Т. 1. – С. 201.
9. Іванова, Л. Рэфармацыйнае кнігадрукаванне / Л. Іванова // Вялікае княства Літоўскае: энцыклапедыя: у 2 т. / рэдкалегія: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш. – Мінск, 2006. – Т. 2. – С. 529.
10. Іванова, Л. С. Библиотеки кальвинистских церквей в Великом княжестве Литовском в XVII в. / Л. Иванова // Книга – источник культуры: проблемы и методы исследования: материалы Международной научной конференции (Минск, 25–27 ноября 2008 г.) / Российская академия наук [и др.]. – Москва, 2008. – С. 140–144.

11. **История Вильнюсского университета (1579–1979) /** [С. Лазутка, В. С. Лазутка, А. Эндзинас и др. ; редколлегия: С. Лазутка (отв. ред.) и др.]. – Вильнюс : Мокслас, 1979. – 373 с. : 12 л. ил. ; 22 см.

12. **Коўкель, Л.** Приватныя кнігазборы на тэрыторыі Вялікага княства Літоўскага эпохі Асветніцтва : (праблемы і магчымасці даследавання) / Л. Коўкель // *Матэрыялы Другіх Кнігазнаўчых чытанняў «Кніжная культура Рэчы Паспалітай»* (Мінск, 15–16 верасня 2000 г.) / Нацыянальная бібліятэка Беларусі ; складальнік Т. І. Рошчына. – Мінск, 2002. – С. 179–187.

13. **Лабынцаў, Ю.** Супрасльская манастырская бібліятэка / Ю. Лабынцаў // *Вялікае княства Літоўскае : энцыклапедыя : у 2 т. / рэдкалегія: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.* – Мінск, 2006. – Т. 2. – С. 643–644.

14. **Нарбутене, Д.** К вопросу о реконструкции книжных собраний вельмож Великого княжества Литовского в Библиотеке Литовской академии наук // *Книга – источник культуры : проблемы и методы исследования : материалы Международной научной конференции* (Минск, 25–27 ноября 2008 г.) / *Российская академия наук [и др.]*. – Москва, 2008. – С. 216–223.

15. **Нікалаеў, М.** Бібліятэкі / М. Нікалаеў // *Вялікае княства Літоўскае : энцыклапедыя : у 2 т. / рэдкалегія: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.* – Мінск, 2005. – Т. 1. – С. 328–329.

16. **Нікалаеў, М.** Віленская базэліянская друкарня / М. Нікалаеў, М. Ткачэнка // *Вялікае княства Літоўскае : энцыклапедыя : у 2 т. / рэдкалегія: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.* – Мінск, 2005. – Т. 1. – С. 412–413.

17. **Падокшын, С.** Будны Сямон / С. Падокшын // *Вялікае княства Літоўскае : энцыклапедыя : у 2 т. / рэдкалегія: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.* – Мінск, 2005. – Т. 1. – С. 352–353.

18. **Парашкоў, С. А.** Гісторыя культуры Беларусі / С. А. Парашкоў. – Мінск : Беларуская навука, 2003. – 444 с.

19. **Покало, М. И.** История библиотечного дела в БССР / М. И. Покало. – Минск : Вышэйшая школа, 1986. – 200 с.

20. **Романова, Н. И.** Памятники книжной культуры из библиотеки Преподобного Георгия Конисского (по фондам НББ) / Н. И. Романова // *Беларуская кніга ў кантэксце сусветнай кніжнай культуры : зборнік навуковых артыкулаў. У 2 ч. / Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў ; складальнікі: Т. А. Дзем'яновіч і інш.* – Мінск, 2006. – Ч. 1. – С. 88–93.

21. **Рошчына, Т. І.** Слонім у гісторыі кніжнай культуры Вялікага княства Літоўскага XVIII ст. : кнігавыданне і кнігазборы / Т. І. Рошчына // *Здабыткі : дакументальныя помнікі на Беларусі / Нацыянальная бібліятэка Беларусі ; складальнікі: Л. Г. Кірухіна, Т. І. Рошчына.* – Мінск, 2002. – Вып. 5. – С. 40–47.

22. **Рыбко, М.** Асвета / М. Рыбко // *Вялікае княства Літоўскае : энцыклапедыя : у 2 т. / рэдкалегія: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.* – Мінск, 2005. – Т. 1. – С. 120–123.

23. **Рыбко, М.** Навука / М. Рыбко // *Вялікае княства Літоўскае : энцыклапедыя : у 2 т. / рэдкалегія: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.* – Мінск, 2006. – Т. 2. – С. 338–341.

24. **Свяжынскі, У.** Беларуская мова / У. Свяжынскі // *Вялікае княства Літоўскае : энцыклапедыя : у 2 т. / рэдкалегія: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.* – Мінск, 2005. – Т. 1. – С. 300–301.

25. **Хижняк, З. И.** Киевско-Могиланская академия / З. И. Хижняк. – Киев : Издательство при Киевском государственном университете, 1988. – 264, [2] с. : ил. ; 21 см.

26. **Чамярыцкі, В.** Віцебскі леталіс / В. Чамярыцкі // *Вялікае княства Літоўскае : энцыклапедыя : у 2 т. / рэдкалегія: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.* – Мінск, 2005. – Т. 1. – С. 454.

МНЕ ЎСПАДЧЫНУ – ЛЮБОЎ ДА ЗЯМЛІ

Работа Валожынскай цэнтралізаванай бібліятэчнай сістэмы да Года роднай зямлі

2009 год уваходзіць у гісторыю Беларусі пад знакам роднай зямлі, і гэта знакавая падзея для кожнага яе жыхара. Менавіта ў Год роднай зямлі мы павінны актывізаваць свае намаганні, каб яшчэ прыгажэйшай зрабіць нашу родную зямлю, нашу краіну. Мэты і задачы правядзення Года роднай зямлі вызначаны дакладна. Гэта нацыянальная кампанія накіравана на зберажэнне і прымнажэнне нашых духоўных і культурных набыткаў, гістарычнай спадчыны і прыродных багаццяў краіны, самабытных традыцый беларускага народа, а таксама на выхаванне моладзі ў духу любові да сваёй Айчыны.

Установы культуры нашага раёна, у тым ліку бібліятэкі, знаходзяцца ў шэрагу ўстаноў, арганізацый, прадпрыемстваў, асоб, якія займаюцца гэтай ганаровай справай. Неад’емнай часткай працы Валожынскай цэнтралізаванай бібліятэчнай сістэмы з’яўляецца краязнаўства, а абвясчэнне Года роднай зямлі паспрыяла актывізацыі гэтага накірунку дзейнасці. Бібліятэкі сістэмы прымаюць актыўны ўдзел у раённым фестывалі-конкурсе «Зямля пад белымі крыламі», які праводзіцца аддзелам культуры райвыканкома ў рамках Года роднай зямлі з лютлага па лістапад 2009 года.

Шмат карыснай, цікавай інфармацыі, краязнаўчых матэрыялаў захоўваецца і папаўняецца ў бібліятэках Валожынскай цэнтралізаванай бібліятэчнай сістэмы. Да ўвагі, паслуг чытачоў, жыхароў раёна – краязнаўчых фонды бібліятэк, кніжныя выставы, інфармацыйна-краязнаўчыя цэнтры «Жыву і дыхаю, мой край, табою», «Мой родны кут, як ты мне мілы...», «Мой родны край, што Валожыям названы» і інш. Асобнай старонкай у бібліятэках прадстаўлены матэрыялы аб удзельніках Вялікай Айчыннай вайны, нашых земляках: «Яны змагаліся за Радзіму», «Нашы гераічныя землякі» і інш. Выставы-экспазіцыі «Скарбы роднага краю», «Мелодыі дрэва» дзейнічаюць у Ракаўскай сельскай,

191777-Вильнюсский университет

Значенне бібліятэчнага з’яўлення ў спецыяльнай прасторачнай для

Summary
 Motulsky’s article continues the series of publications on the development of librarianship in Belarus. The author analyzes the development of libraries during Rzecz Pospolita period at the time of confrontation between the Catholic and Orthodox churches.

«Бібліятэчны свет» 4/2009